

Курганська Олена
старший викладач
кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного Університету “Острозька академія”

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. зумовило негайне проведення органами держави адекватних заходів, які були застосовані через запровадження в державі правового режиму воєнного стану.

Конституція України у ч. 2 ст. 64 допускає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, і одночасно наводить повний перелік тих прав і сво-

бод, які не можуть обмежуватись навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [1].

Воєнний стан в Україні передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Зважаючи на проголошення Основним Законом вимог про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, то і в умовах воєнного стану запровадження обмежень прав та свобод людини і громадянина не повинно призводити до безпідставного втручання з боку органів державної влади та місцевого самоврядування у їх здійснення громадянами. Тому на законодавчому рівні мають бути чітко врегульовані питання підстав та порядку введення правового режиму воєнного стану, перелік повноважень органів та посадових осіб держави, які додаткового надаються їм в умовах воєнного стану, повний перелік прав та свобод громадян, які обмежуються, строк таких обмежень, а також правовий механізм застосування таких обмежень. Важливою гарантією виконання заходів воєнного стану є встановлення відповідальності за їх порушення.

Розглянемо як здійснюється правове регулювання воєнного стану в Україні, та яким є механізм запровадження заходів, які обмежень окремі права і свободи громадян.

Конституція України у ст. 92 закріпила, що виключно законами України визначається правовий режим воєнного стану, рішення про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України приймає Президент України (ст. 106), а Верховна Рада України протягом двох днів із моменту звернення Президента України має затвердити його укази про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях (ст. 85) [1].

Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. з 05 год. 30 хв. на території України було введено воєнний стан на строк 30 діб, у п. 3 якого передбачено, що тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права та свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”. Верховна Рада України затвердила Указ Президента України № 64/2022 своїм Законом від 24 лютого 2022 р. р. [3, с. 4].

У подальшому правовий режим воєнного стану неодноразово продовжувався, і триває на цей час.

Основні питання правового режиму воєнного стану врегульовані спеціальним законом “Про правовий режим воєнного стану”, який був прийнятий 12 травня 2015 р.

Цим Законом також визначено перелік заходів, які застосовуються в умовах воєнного стану. Серед заходів, що можуть запроваджуватись в умовах воєнного стану, і які обмежують права та свободи людини і громадянина, можна виділити такі, як запровадження трудової повинності для працездатних осіб; примусове відчуження майна, що перебуває у приватній власності, запровадження комендантської години; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; перевірка документів в осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян; заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; порушення питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань. встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; вилучення в окремих громадян електронного комунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку; заборона громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку, змінювати місце проживання (місце перебування) без відповідного дозволу; обмеження проходження альтернативної (невійськової) служби; військово-квартирна повинність для фі-

зичних осіб; евакуація населення в разі виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони [2].

Багато питань щодо запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, пов'язаних із обмеженням прав і свобод людини і громадянина, регламентують постанови Кабінету Міністрів України, зокрема, порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан; порядок встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан; порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [7; 8: 9; 10].

При цьому повноваженнями безпосередньо запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану що визначені законом та врегульовані постановами уряду в Україні або в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, і в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, може військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

Порушення громадянами, встановлених військовим командуванням заходів правового режиму воєнного стану, тягне за собою встановлену законом адміністративну відповідальність або кримінальну відповідальність. У той самий час судами за порушення заходів правового режиму воєнного стану застосовується адміністративна відповідальність, передбачена ст.ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця; 185-7 (Публічні заклики до невиконання вимог поліцейського чи посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України);

185-10 (Злісна непокора законному розпорядженню чи вимозі військовослужбовця або працівника Державної прикордонної служби України або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону).

Приміром, постановою судді Шевченківського районного суду м. Львова від 29 листопада 2022 р. по справі № 466/7605/22 особу було притягнуто до адміністративної відповідальності особу, у зв'язку із тим, що вона 18 вересня 2022 р. о 01.45 год., перебувала на вулиці, коли запроваджено комендантську годину в зв'язку із воєнним станом в Україні, без спеціально виданої перепустки, чим вчиняла злісну непокору законному розпорядженню Львівської ОВА № 1/22 від 25 лютого 2022 р. із змінами № 69/22 від 23 квітня 2022 р., чим порушила абз. 2 п. 8 Постанови Кабінету Міністрів України № 573 від 8 липня 2020 р., тобто вчинила правопорушення, що передбачене ст. 185 КУпАП.

Кримінальна відповідальність осіб, що порушили заходи правового режиму воєнного стану, настає за ст.ст. 342 Кримінального кодексу України (Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду забезпечення вкладів фізичних осіб; 345 (Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу), 348 (Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону).

Оскільки практика судів у питаннях кваліфікації діянь, пов'язаних із порушенням заходів воєнного стану, не є однозначною, то доречно було на законодавчому рівні встановити адміністративну та кримінальну відповідальність саме за порушення заходів правового режиму воєнного стану як спеціальну норму. І наразі у Верховну Раду України внесено відповідний законопроект.

Також треба відзначити, що нормативне врегулювання підстав та порядку запровадження заходів правового режиму воєнного стану, меж тимчасових обмежень конституційних прав та свобод людини і громадянина, дає можливість громадянам перевіряти законність діяльності військового командування

та органів влади у питаннях застосування тих чи інших заходів правового режиму воєнного стану.

Можна констатувати, що в Україні створена відповідна нормативна база, що забезпечує запровадження та застосування заходів правового режиму воєнного стану з дотримання встановлених обмежень конституційних прав та свобод людини та громадянина. Водночас ця нормативна база ще потребує суттєвого удосконалення та розвитку. Насамперед потрібно враховувати прогалини у питаннях відповідальності громадян за порушення заходів правового режиму воєнного стану, що знижує ефективність заходів правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” : Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
5. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573. URL : <https://zakon.rada.gov.ua.573-2020-п>.
6. Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1450. URL : <https://zakon.rada.gov.ua.1450-2021-п>.
7. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1407. URL : <https://zakon.rada.gov.ua.1455-2021-п>.
8. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень, і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL : <https://zakon.rada.gov.ua.1456-2021-п>.
9. Постанова Шевченківського районного суду міста Львова від 29 листопада 2022 р. у справі № 466/7605/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107719501>.